
Voorbeelden Duurzame Voedselplanning

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Voorbeelden Duurzame Voedselplanning

Een inventarisatie van 10 steden en gemeentes die invulling geven aan duurzame voedselplanning

Notitie voor het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV)

M. Stuiver en R. Schrijver

ALTERRA, Research Instituut voor de Groene Ruimte
Droevendaalsesteeg 3
Postbus 47
6700 AA Wageningen
Telefoon: 0317 - 48 07 00
Fax: 0317 - 41 90 00

Alterra Wageningen UR
Wageningen, 2010

Opdrachtgever

Naam: Ministerie van LNV/ DRZ
Contactpersoon: F. de Sera
Telefoon: j.m.f.de.sera@minlnv.nl
Mail: 0648131500

Opdrachtnemer Alterra

Auteur: Dr.ir. M. Stuiver en ing. R. Schrijver (onderzoeker)
Afdeling: Centrum Landschap
Telefoon: 0317481772
Mail: marian.stuiver@wur.nl

Datum: 01 februari 2010

© 2000 Alterra

Niets uit dit drukwerk mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra, noch mag het zonder dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

ALTERRA

WAGENINGEN UR

1 Inleiding.....	6
1.1. Achtergronden van het onderzoek	6
1.2. Hoofdvraag	8
1.3. Leeswijzer.....	8
2 Overzicht steden duurzame voedselplanning	9
2.1. Rostock, Duitsland.....	9
2.2. Malmö, Zweden	11
2.3. Turijn, Italië	12
2.4. Aylsham, Engeland	13
2.5. Rotherham, Engeland.....	15
2.6. Portland, USA	16
2.7. Richmond, Canada.....	18
2.8. Wenen, Oostenrijk	20
2.9. Kinsale, Ierland	22
2.10 Chiran+Kawanabe+Kaseda+Kinpo, Japan	23
3. Conclusies en aanbevelingen.....	24
Bijlagen	28
Bijlage 1. Overzicht relevante websites per stad	28
Bijlage 2. Zoekproces	32

1 Inleiding

1.1. Achtergronden van het onderzoek

Deze korte deskstudie is uitgevoerd op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). LNV is op zoek naar voorbeelden van buitenlandse gemeentes/steden met een voedselstrategie. Met voedselstrategie bedoelen we hier zowel een visie alsmede een actieprogramma op duurzaam voedsel. De visie en de acties worden daarbij zo integraal mogelijk aangepakt. Verschillende thema's, doelgroepen, en doelen worden gecombineerd bijvoorbeeld, voedselketens, milieu, voedselverspilling, educatie, gezondheid en beweging, lokale economie en voedselketens, diervriendelijkheid etc. 'Duurzaam' is dus een combinatie van al deze aspecten. 'Voedsel' is in de voorbeelden zowel een ingang naar duurzaamheid als een thema op zich.

De kabinetsnota 'Duurzaam Voedsel' uit 2009 laat zien dat Nederland een ambitieus voedselbeleid heeft. In deze nota staan drie speerpunten waar het kabinet zich op zal richten:

1. Producenten stimuleren tot meer duurzame innovaties;
2. Consumenten stimuleren tot duurzame en gezonde consumptie;
3. In internationaal overleg stimuleren dat er goede afspraken gemaakt worden.

De behoefte aan dit onderzoek komt voort uit een zich ontwikkelende maatschappelijke trend. Burgers en consumenten besteden meer aandacht aan duurzaamheid van voedsel. Voorbeelden zijn het ontstaan van streekmarkten, duurzame producten en initiatieven rond gezond eten op scholen. Een aantal steden in Nederland kennen initiatieven rond een voedselstrategie. Voorbeelden zijn het project Agromere in Almere, Lekker Utrègs in Utrecht en de Proeftuin Amsterdam.

Internationaal zijn een aantal voorbeelden van voedselbeleid te noemen. Zo zijn er de Food Policy Councils, in de Verenigde Staten, Canada en Australië opgericht. Het doel van deze Food Policy Councils is om stakeholders samen te brengen om het voedselsysteem in een stad beter te laten functioneren. Sommige Food Policy Councils zijn door de staat ingesteld, anderen hebben een maatschappelijke oorsprong. Voorbeelden van activiteiten van de Food Policy Councils zijn het in kaart brengen van het lokale voedselaanbod, het promoten van lokale productie, en het organiseren van stadslandbouw en boerenmarkten.

Zo heeft de stad Toronto al meer dan 10 jaar een "Food Policy Council". Vancouver heeft ook een Food Policy Council met als doel om de afzet van regionale duurzaam geproduceerde producten en meer eetbaar groen in de stad te bevorderen. Ook New York ontwikkelt een set aan activiteiten; in 2008 is een coordinator aangesteld voor voedselbeleid. Het thema Community Supported Agriculture leeft sterk in New York. Ook dichterbij huis zijn er een aantal voorbeelden. België kent een aantal projecten zoals de Hartenboer en de academie voor Streekgastronomie. De burgemeester van Londen heeft in 2008 een voedsel adviseur benoemd en is een project begonnen om de verbouw en consumptie van lokaal voedsel in Londen te promoten. Ook het Britse landbouw ministerie werkt via de zgn. 'Regional Food Strategy' aan een gezonde lokale voedsel sector in Engeland.

Voor dit onderzoek zijn we op zoek gegaan naar die internationale voorbeelden van gemeentes of steden die zich laten vergelijken met Nederlandse gemeentes qua omvang, problematiek, grootte en systematiek. Bij voorkeur ook die voorbeelden waar weinig subsidiestromen zijn, maar waar de verschillende overheden wel een rol op zich nemen. De voorbeelden moeten kunnen dienen als inspiratiebron voor (middel) grote gemeentes in Nederland en daarmee antwoord geven op de vraag: wat kan je op lokaal niveau doen om duurzaam voedsel te bevorderen?

1.2. Hoofdvraag

Welke internationale voorbeelden van steden zijn er die op lokaal niveau beleid maken om duurzaam voedsel te bevorderen? Wat zeggen die voorbeelden wat je als gemeente op lokaal niveau kan doen om duurzaam voedsel te bevorderen?

Deelvragen:

1. Wat is de typologie van de gemeente of stad?
 1. Plaatsnaam
 2. Locatie
 3. Aantal inwoners
2. Wat is het beleid?
 1. Wat is de visie?
 2. Welke thema's worden geadresseerd?
 3. Wat zijn andere steden met dit thema?
3. Wat is het actieprogramma?
 1. Wat doen ze, instrumenten, activiteiten en beleid?
 2. Met wie werken ze samen (stakeholders, markt, internationaal, burgers, kinderen, gezondheidsorganisaties, industrie, ondernemers)?
 3. Wat is de documentatie erover?
 4. Waar in de gemeente of stad is het zichtbaar?

1.3. Leeswijzer

Hoofdstuk 2 omvat 10 voorbeelden van gemeenten wereldwijd die lokaal beleid maken om duurzaam voedsel te bevorderen. Dit zijn de gemeenten Rostock in Duitsland; Malmö in Zweden; Turijn in Italië; Aylsham en Rotherham in Engeland, Portland in de USA; Richmond in Canada; Wenen in Oostenrijk; Kinsale in Ierland en als laatste Chiran+Kawanabe+Kaseda+Kinpo in Japan. Hoofdstuk 3 omvat de conclusies. Deze gaan in op de vraag op welke wijzen gemeenten het thema voedsel vorm kunnen geven. Ook komt de rol van maatschappelijke organisaties aan de orde. Als laatste wordt de noodzaak om het thema voedsel integraal vorm te geven toegelicht. In bijlage 1 staat een overzicht van de websites die zijn gevonden. In bijlage 2 wordt het onderzoeksproces beschreven.

2 Overzicht steden duurzame voedselplanning

2.1. Rostock, Duitsland

Typologie	Duitsland – middelgrote stad - gezondheid
Plaatsnaam	Rostock
Locatie	Noord Duitsland in de deelstaat Mecklenburg
Aantal inwoners	201.000
Beleid	
Visie / invalshoek	Gezondheid, overgewicht en ondergewicht, Food Deserts
	Rostock is aangesloten bij het grootste netwerk voor de bestrijding van overgewicht bij kinderen in Europa (Regionen mit Peb). Peb staat voor: Platform Ernährung und Bewegung en is in 2004 opgericht. In het platform komen deskundigen vanuit overheden, bedrijfsleven, gezondheidszorg en sport samen om het probleem van overgewicht bij kinderen aan te pakken. De 'Rostocker Gesellschaft für Stadterneuerung' stuurt 13 lokale actoren aan. Het gaat daarbij om heel praktische zaken zoals: kunnen scholen gezondere voeding aanbieden en hoe kunnen ouders het best worden geïnformeerd over voeding en sport. Er is in 2009 o.a. een actiedag georganiseerd in het kader van 'Regionen mit Peb' die als tour langs 20 Duitse steden gaat.
Thema's	Behalve het thema gezondheid en aansluiting bij peb ("Rostock mit peb") zijn er vanuit de lokale overheid weinig andere activiteiten op het gebied van voedsel of voedselpolitiek. Ook weinig andere burgerinitiatieven gevonden.
Andere steden met dit thema	In de UK is o.a. de Food Initiative Group (FIG) in Nottingham actief. Hierin werken lokale autoriteiten, de gezondheidsector en vrijwilligers samen aan gezond, veilig, betaalbaar en duurzaam voedsel. Daarvoor is een 'food for thought' strategy bedacht met drie lokale initiatieven. In de USA komt de problematiek van ondervoeding in verschillende hoedanigheden voor. In arme wijken komt zowel ondervoeding voor als gevolg van te weinig inname van calorieën (4% van de Amerikanen is ernstig ondervoed) voor als van een te eenzijdig voedingspatroon (circa 11%

ALTERRA

WAGENINGEN UR

	<p>heeft te kampen met ondervoeding). Door de ruimtelijke opzet van de wijken moeten Amerikanen vaak grote afstanden per auto afleggen om aan voedsel te komen. De laatste jaren zijn in veel steden zogenaamde Food Deserts in kaart gebracht (gebieden met te weinig vers aanbod in winkels of supermarkten, waardoor met name arme bevolking niet aan voldoende vers voedsel kan komen). Met ruimtelijke planning probeert men daar nu wat aan te veranderen.</p>
Actieprogramma	<p>Projecten van het platform 'Peb' zijn gericht op het verstrekken van informatie aan ouders en aan kinderdagverblijven. Preventie van overgewicht wil men voorkomen met vroegtijdig ingrijpen. Dit is vorm gegeven door de ondersteuning vooral te richten op jonge ouders en de kinderen zelf. Er is een expertgroep met 14 wetenschappers ingesteld voor de begeleiding van de projecten en voor ondersteuning van de netwerken. Activiteiten zijn:</p> <ul style="list-style-type: none">• ontwikkelen van voorlichting en campagnes• organiseren van conferenties (coöperatief) / symposia, actiedagen e.d.• bevorderen van samenwerking tussen actoren waarmee kinderen veelvuldig in aanraking komen• handleidingen en regelgeving voor kinderdagverblijven e.d.• verspreiden praktijkmodellen en voorbeelden

2.2. Malmö, Zweden

Typologie	Zweden - middelgrote stad - voedsel en solidariteit
Plaatsnaam	Malmö
Locatie	Zuidelijke punt Zweden
Aantal inwoners	290.000
Beleid	
Visie / invalshoek	Voedsel en solidariteit
	Malmö is sinds 2006 aangesloten bij Fair Trade, een internationaal netwerk dat in 2001 in het Verenigd Koninkrijk is opgericht en geïnspireerd is door o.a. Max Havelaar. In deze zin is Malmö één van de vele voorbeelden van steden waar de publieke sector Fair Trade onder de aandacht van de bevolking brengt en via de eigen inkopen een voorbeeld stelt. Malmö heeft een Fair Trade office geopend en brengt o.a. Fair Trade naar scholen toe.
Thema's	Malmö is verder ook actief op allerlei thema's rond duurzaamheid
Andere steden met dit thema	Calgary en Bristol (heeft ook relatie met o.a. Beira in Mozambique)
Actieprogramma	M.b.t. Fair Trade heeft Malmö een commissie en een 'Fair Trade office' ingesteld. De belangrijkste activiteiten zijn gericht op bewustmaking rond het thema van de ethiek van consumptie. Er is in de visie van Malmö een gedeelde verantwoordelijkheid tussen de publieke en private sector en men streeft daarom publiekprivate constructies na. Voor de eigen stadsdiensten zijn richtlijnen opgesteld voor de inkoop. In 2008 heeft het 'office' twee festivals georganiseerd (World Fair Trade dag en Malmö festival) met markten en voorlichting over de producten.

ALTERRA**WAGENINGEN UR**

2.3. Turijn, Italië

Typologie	Italië – grote stad – slow food
Plaatsnaam	Turijn
Locatie	Noordwest Italië
Aantal inwoners	900.000
Beleid	
Visie / invalshoek	Slow Food City
	Het concept van Slow Food wordt omarmd door een aantal grote Italiaanse steden. Opgericht door Carlo Petrini in Italië is het doel om een alternatief voor Fast Food te ontwikkelen, door het ontwikkelen van ecologische gastronomie. Eten moet goed smaken en verantwoordelijk geproduceerd zijn, met respect voor mens, dier en milieu. Turijn, Bologna en Milaan (Terra Madre) zijn steden die internationale Slow Food festivals hebben georganiseerd en daarmee het concept en de ideeën die erachter schuilgaan gepromoot. Turijn mag worden uitgeroepen tot Slow Food City, onder andere omdat de beweging de wortels in deze regio heeft.
Actieprogramma	Voornamelijk het organiseren van festivals. Eens per twee jaar organiseert Slow Food een vijfdaagse Taste Fair (culinaire beurs) in Turijn: Salone del Gusto. Op deze beurs worden producten ten toon gesteld en zijn er workshops, lezingen en proeverijen. Verder is er een hal met voedselproducten die door de tijdrovende of complexe productiemethode uit gebruik raken. Het doel is om deze slow food producten en tradities nieuw leven in te blazen. Verder vindt het congres Terra Madre plaats. Voedselproducenten, koks en wetenschappers verzamelen rond de thema's als milieuvriendelijk produceren en het bevorderen van traditionele productiewijzen.

2.4. Aylsham, Engeland

Typologie	Engeland – kleine stad – cittaslow / cultuur
Plaatsnaam	Aylsham
locatie	15 km noordelijk van Norwich (Norfolk UK)
Aantal inwoners	6 a 7000
Beleid	
Visie / invalshoek	Slow Food: primair productieproces en korte ketens
	Cittaslow is een netwerk van 120 kleine gemeentes in 18 landen die een gemeenschappelijk doel hebben omarmd: het steunen van lokale bedrijvigheid, lokale tradities en het beschermen van de omgeving. Alle gemeentes werken eraan om de kwaliteit van het leven te verbeteren. Deze kleine historische stad profileert zich vooral als een plaats waar het leven goed is (de nadruk ligt op een hoge kwaliteit van leven). De website van de stad laat zien dat voedselpolitiek een prominente (en voor de burgers duidelijke) plaats heeft.
Thema's	Veel praktische zaken (zoals straatverlichting), maar wat verder opvalt, is de relatief grote aandacht voor duurzaamheid, voor de lokale voedselmarkt, historisch erfgoed en er worden acties ondernomen om de jeugd te betrekken bij de stad.
Partners	Aylsham is bestuurlijk onderdeel van de Broadland district (123.300 inwoners; 552,4 km ²), een Engels plattelandsdistrict. Ook het district voert een voedselpolitiek, al is die hier veel minder duidelijk herkenbaar tussen alle andere beleidsthema's. Het district stimuleert lokale voedselproductie, o.a. met oog op klimaat (food miles) en heeft verder een actief voedselafvalbeleid (experimenteert met groene containers)
Andere steden met dit thema	Hadong (Korea), Satoyama system (Japan), Orvieto Orvieto (Italië) is de stad waar de Cittaslow movement is geboren. Cittaslow sluit aan bij de Slow Food beweging die eveneens in Italië is ontstaan. Er zijn momenteel meer dan honderd kleine steden aangesloten (dat is een voorwaarde om voor het keurmerk in aanmerking te komen: de steden moeten kleiner zijn dan 50.000 inwoners). Bij het selectieproces voor de accreditatie moet worden voldaan aan een aantal duurzaamheidscriteria. Steden die zich aanmelden blijken opvallend vaak 'toeristisch attractieve' plaatsen te zijn. Cultuur staat hier dus hoog in het vaandel. Zo ook in Orivieto zelf.

ALTERRA

WAGENINGEN UR

Actieprogramma	Aylsham is erg actief op het gebied van duurzaamheid en heeft prijzen gewonnen o.a. met een campagne om plastic handtassen uit te bannen. Sinds 2004 heeft de stad zich aangesloten bij de Italiaanse Cittaslow movement en de council heeft hierin de voortrekkersrol genomen. Het is meteen één van de belangrijkste beleidsthema's van de stad geworden.
	Het tweede belangrijke actieprogramma van de stad betreft de organisatie van een 'Farmers Market' vanaf 2002. In 2004 verkreeg de markt een formele FARMA accreditatie en in 2008 werd de markt uitgeroepen tot 'best farmers market'.
	De slow food organisatie in Aylsham organiseert ieder jaar een Food festival, met o.a. kookworkshops (zoals Kids Cooking).
Motto / literatuur	Aylsham annual report 2007-2008
	Aylsham town plan
	Broadland food directory

2.5. Rotherham, Engeland

Typologie	Engeland – middelgrote stad - educatie
Plaatsnaam	Rotherham
Locatie	Yorkshire – midden Engeland
Aantal inwoners	117.000
Beleid	
Visie / invalshoek	Education and Food
	In veel landen is het een gebruik om op scholen 'geïstitutionaliseerde' maaltijden te serveren. Dat is ook in Engeland in veel plaatsen het geval (Nederland is daar in de jaren zestig mee gestopt). De bekende Engelse tv-kok Jamie Oliver heeft in 2008 een innovatief idee uitgewerkt om kinderen goede smaak en gezonde voeding bij te brengen. Het programma van Jamie Oliver is opgepakt door Rotherham.
Thema's	Educatie, Voedsel, Gezondheid, Koken
Andere steden met dit thema	In (rond) Frankfurt lopen programma's waarbij kinderen biologielessen volgen bij tuinderijen (Dit project is een voorbeeld binnen het Europees project 'Life scape your landscape')

2.6. Portland, USA

Typologie	Verenigde Staten – grote stad - afval
Plaatsnaam	Portland
Locatie	Oregon, Noord Westen USA
Aantal inwoners	558.000
Beleid	
Visie / invalshoek	Disposal and Food/ Cradle to Cradle
	Portland heeft één van de ongeveer 15 lokale Food Policy Councils in de VS (Portland and Multnomah County). Binnen de VS is Portland bekend vanwege de strikte ruimtelijke planning waarbij ook traditionele agrarische landschappen zijn beschermd. Pas recent is er ook in andere Amerikaanse en Canadese steden meer belangstelling voor het thema (duurzame) voedselproductie in de ruimtelijke planning. De American Planning Association maakt melding van 35 steden die hiermee momenteel actief bezig zijn. Veel ervan experimenteren met zogeheten Transferable (of ook wel Purchased) Development Rights om boerenland te beschermen. In de ruimtelijke planning van de stad is recent aandacht gekomen voor het probleem van de 'Food Desserts' in de armere wijken. De FPC heeft programma's voor Lent (een arme wijk), voor landgebruik van gemeentelijke gronden, voor institutionele voedselaankopen, educatief tuinieren en meer.
Partners	Er zijn veel lokale organisaties op het gebied van voedsel actief in Portland en omgeving. De link met lokale autoriteiten is echter lang niet altijd duidelijk. Soms wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van financiering uit federale of 'state' programma's. De FPC geeft aan dat ze samenwerkt met lokale organisaties en heeft zelf een aantal programma.
Andere steden met dit thema	Seattle, Santa Cruz Santa Cruz heeft een programma opgezet voor de verwerking van afgewerkte olie en vet van restaurants uit de stad. In plaats van de vuilstort verwerken gespecialiseerde bedrijven nu deze

ALTERRA

WAGENINGEN UR

	<p>afvalproducten tot nieuwe brandstof (diesel) voor voertuigen van de stadsdiensten. Voor Amerikaanse begrippen is het concept innovatief, in Nederland is de afvalverwerking van deze stromen al langer gemeengoed. Santa Cruz heeft ook een lokale FPC, maar deze heeft in vergelijking met bijvoorbeeld die van Portland en Seattle toch minder pijlen op de boog.</p>
Actieprogramma	<p>Portland heeft een vrij uitgebreid 'Garbage, Recycling and Waste Prevention' programma. Naast meer triviale zaken, die ook in Nederland gemeengoed zijn zoals gescheiden afvalverwerking, zijn er ook innovatieve onderdelen zoals het 'Small Grants Program' waarin lokale initiatieven voor vernieuwende projecten worden ondersteund en het 'Master Recycler Program' waarbij vele vrijwilligers worden opgeleid om op wijkniveau voorlichting te geven over en plannen te maken voor afvalverwerking en afvalpreventie</p>

2.7. Richmond, Canada

Typologie	Canada – middelgrote stad – voedselzekerheid
Plaatsnaam	Richmond
Locatie	British Colombia, nabij Vancouver
Aantal inwoners	190.000
Beleid	
Visie / invalshoek	Voedselzekerheid
	<p>Voedselzekerheid is een probleem (aan het worden) in Richmond. Dat is althans de opvatting van één van de sub-comités van de adviesraad van de stad. In de stad komen veel immigranten wonen, vooral uit Azië, met matige perspectieven. Er heerst veel armoede en de 'Poverty Respons Comité' stelde een 'Food Security Task Force' die in samenwerking met andere community groups in 2006 een 'Food System Assessment Report' uitbracht. Daarin werd een crisis in de agrarische sector vastgesteld onder meer doordat de agrarische beroepsbevolking rond Richmond in snel tempo aan het verouderen was en dat de stad teveel afhankelijk was van importen. Richmond is een goed voorbeeld van de complexiteit van de problematiek. Enerzijds onderstreept de stad in haar visie (Charting Our Path) het belang van voedselzekerheid en ondersteunt ze de lokale organisaties die zich hiermee bezig houden, maar anderzijds ligt ze met diezelfde organisaties in de clinch waar het gaat om een potentiële stadsuitbreiding op landbouwgrond in de stad (city gardens). In 2001 is in Richmond 'The Richmond Fruit Tree Sharing Project' gestart. Op basis van liefdadigheid worden via de lokale voedselbank verse groenten en fruit verstrekt aan de armen in de stad. Het project is ook (mede) de opmaat geweest voor de vestiging van een landbouwschool gericht op stadslandbouw in de stad (Richmond Farm School) per 2010.</p>
Thema's	Het thema voedselzekerheid in Richmond heeft raakvlakken met een groot aantal andere hier aan de orde gestelde thema's.
Andere steden met dit	Oakland, Minnesota, Milton Keynes, Broadland.

ALTERRA

WAGENINGEN UR

thema	<p>Milton Keynes is een Britse groeistad (zusterstad van Almere) tussen Londen en Oxford. Er wonen momenteel circa 240.000 mensen en dat aantal zal blijven toenemen. De stad heeft een reputatie voor stedenbouwkundige ontwerpen gebaseerd op duurzaamheidprincipes. Er werd al eind jaren zeventig geëxperimenteerd met ecologische woningen. In Milton Keynes bruist het nog steeds van de ideeën, maar tegelijkertijd is deze stad een schoolvoorbeeld van een stad waar de officiële instanties deze ideeën maar moeizaam oppakken. Niet dat Milton Keynes niets doet, er is bijvoorbeeld een uitgebreid programma om te komen tot 'zero-waste' in de gemeente en daarin de afvalverwerking van voedsel en de winning van energie uit dit afval een belangrijk onderdeel. Dit beleid staat echter in schril contrast tot de ideeën van plaatselijke groeperingen zoals Think Again en Foodtrain. Foodtrain heeft bijvoorbeeld in samenwerking met Natural England een visie ontwikkeld waarbij het recht om zelf voedsel te verbouwen in een stad is geïncorporeerd in de stedelijke planning.</p>
Actieprogramma	<p>Evenals in de meeste andere Angelsaksische steden wordt er door de overheid zo weinig mogelijk gereguleerd. De acties zijn voornamelijk gericht op het informeren van het brede publiek en op het (financieel) ondersteunen van maatschappelijke groeperingen. In British Columbia is er wel wetgeving die (voor landbouw geschikte) gronden beschermd. Het conflict tussen de City Council van Richmond en de lokale groeperingen die voor het behoud van de city garden zijn ging dan ook voornamelijk over de geschiktheid van de locatie voor agrarische productie.</p>

2.8. Wenen, Oostenrijk

Typologie	Oostenrijk – grote stad - stadslandbouw
Plaatsnaam	Wenen
Locatie	Noordoost Oostenrijk (hoofdstad)
Aantal inwoners	1,7 miljoen
Beleid	
Visie / invalshoek	Stadslandbouw
	<p>We hebben in Richmond gezien dat de ontwikkeling van stadslandbouw daar mede vanuit een oogpunt van voedselzekerheid is ingegeven. Dat is in Wenen waarschijnlijk niet het geval. De stad heeft één van de grootste stadslandbouw-parken ter wereld (2500 ha). Met 1,7 miljoen inwoners is dat niet voldoende voor voedselzekerheid. Met als vuistregel dat van een hectare maximaal ongeveer 10 personen kunnen leven (plantaardige productie) kan in Wenen 1,5% van de bevolking worden gevoed. Een van de belangrijkste motieven voor stadslandbouw in Wenen is om de stedelijke bevolking weer in contact te brengen met zijn eigen voedselkringloop. De vraag is dan ook waar (geografisch gezien) stadslandbouw precies eindigt? Maar weinig stedelingen in Europa zijn zich ervan bewust dat een groot deel van hun voedsel waarschijnlijk toch uit hun eigen regio komt.</p> <p>Binnen de gemeentegrenzen van de stad Wenen, die in totaal 41.500 ha beslaat, wordt nog op 6.800 ha (16%) landbouw bedreven door ruim 900 bedrijven. Deze productie is relatief intensief: 5.000 ha is akkerbouw, 870 ha groente en fruit (goed voor een groot deel van de Oostenrijkse productie en waarmee in totaal voor ongeveer een derde in de behoefte aan groente en fruit van de stad wordt voorzien) en 700 ha wijnbouw. Dierlijke productie is voor een groot deel uit het stadsbeeld verdwenen. De productie is voor een steeds groter deel biologisch en de eigen stadsbedrijven zijn geleidelijk al allemaal omgeschakeld.</p> <p>Een ander aspect van stadslandbouw betreft het fenomeen van de volkstuinen dat overal in Europa is opgekomen na de trek van het platteland naar de stad. In een stad zoals Wenen die al veel langer grootsteeds is hebben de volkstuinen vaak een iets ander karakter (meer gericht op wonen in het groen</p>

ALTERRA

WAGENINGEN UR

	en minder of niet alleen op voedselproductie) dan bij steden met een meer agrarische achtergrond. Niettemin telt Wenen 235 'kleingarten' verenigingen.
Andere steden met dit thema	Seattle
	<p>Seattle / King County is een voorbeeld van een stedelijk conglomeraat waar ideeën rond duurzaamheid en landbouw rond de stad mede zijn ingegeven door connecties met universiteiten in de omgeving. Een voorbeeld hiervan is het concept van verticale stadslandbouw, een idee van een professor uit New York dat is opgepikt door een architectenbureau in Seattle die er vervolgens een prijsvraag mee won. Ideeën over verticale landbouw sluiten aan bij high-tech urbane landbouw, bijvoorbeeld in China (Shenzhen, Caoheidian).</p> <p>Seattle voert, naast promotie voor lokale voedselmarkten een actieve politiek op het gebied van bewustwording van de carbon footprint. In de 'Seattle Climate Action Now' die in een resolutie is vastgelegd kunnen mensen o.a. een beroep doen op een carbon coach. Een en ander sluit aan bij een project van de universiteit van Washington van enkele jaren geleden (De Seattle food system enhancement project) waarin o.a. met Life Cycle Analysis naar de hele keten is gekeken.</p>
Actieprogramma	<p>In een metropool zoals Wenen zijn vrijwel alle thema's die op nationaal niveau spelen ook op lokaal niveau (politiek) vertegenwoordigd. Wenen doet o.a. het volgende:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uitbrengen van een landwirtschaftsbericht (in 2009 voor de vijfde keer); 2. Instellen van een groene ring; 3. Gentech vrije regio; 4. Bevorderen biologische landbouw; 5. Biokreislaufwirtschaft.

ALTERRA**WAGENINGEN UR**

2.9. Kinsale, Ierland

Typologie	Ierland – kleine stad – transitie / energie
Plaatsnaam	Kinsale
Locatie	Ierland
Aantal inwoners	2000
Beleid	
Visie / invalshoek	Transition Town
	<p>Onder de rook van Cork ligt een klein toeristisch stadje met iets meer dan 2000 inwoners. Hier is in 2005 vanuit lokale actiegroepen het Transition Town concept ontstaan. Het concept legt de nadruk op de eindigheid van fossiele brandstofbronnen en er is voor het stadje een actie programma voorgesteld (omarmd door de city council) om CO2 neutraal te worden. Daarnaast is er ook een ruime aandacht voor voedselvraagstukken o.a. vanwege het feit dat één van de grondleggers van het concept les gaf in het systeem van de permacultuur. Permacultuur is een extreem low-input agro-systeem, waarbij de grond zo min mogelijk wordt bewerkt, en er vele gewassen in een mozaïek worden geteeld. Grondleggers van de permacultuur zijn Bill Mollison en David Holmgren die daar in de jaren '70 in Australië mee begonnen. Tegenwoordig worden pogingen ondernomen om permacultuur in coöperatieve vorm op grotere schaal gerealiseerd te krijgen. In Kinsale leven de ideeën van de permacultuur voort in de plannen voor integratie van het systeem in het educatieve systeem (school garden scheme). Maar de plannen van het stadje zijn ambitieus en dus zijn er ook andere voedselthema's aan de orde (Kinsale ondersteunt Fair Trade en opteert voor aansluiting bij de Slow Food movement).</p>

2.10 Chiran+Kawanabe+Kaseda+Kinpo, Japan

Typologie	Japan – kleine stad – kunst
Plaatsnaam	Chiran+Kawanabe+Kaseda+Kinpo (tegenwoordig Minamikyūshū en Minamisatsuma)
Locatie	Het zuiden van Kyushu Island nabij Kagoshima
Aantal inwoners	Beide nieuwe steden (sinds 2005) tellen circa 40.000 inwoners
Beleid	
Visie / invalshoek	Landart
	<p>In 1999 deden vier steden mee aan het Manosegawa River Art Project van de Japanse kunstenaar Ichi Ikeda. Langs de 26 km lange rivier zijn vier water gerelateerde projecten gerealiseerd, zoals stations aan een spoorlijn.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Waterstation voor de hemel (regenwater) 2. Waterstation voor de aarde (bronwater) 3. Waterstation voor het water (gezuiverd water) 4. Waterstation voor mens (irrigatiewater voor de landbouw) <p>De vraag is welk soort water wordt overgedragen naar de toekomst. De stadsbesturen hopen op meer interesse voor de waterproblematiek.</p>
Thema's	Kunst, kunstenaars, water, duurzaamheid, betrekken burgers
Andere steden met dit thema	Londen: de Tate Gallery heeft een participatief kunstproject opgezet waarbij mensen samen aan een community garden bouwen.

3. Conclusies en aanbevelingen

Het vorige hoofdstuk laat tien internationale voorbeelden zien van steden die op lokaal niveau beleid maken om duurzaam voedsel te bevorderen. Dit hoofdstuk omvat de conclusies. We gaan hier in op de vraag op welke wijzen gemeenten het thema voedsel vorm kunnen geven. Ook komt de rol van maatschappelijke organisaties aan de orde. Verder houden we een pleidooi voor onderzoek over voedselzekerheid op de lange termijn. Als laatste wordt de noodzaak om het thema voedsel integraal vorm te geven toegelicht.

1. Hoe kan je als gemeente het thema voedsel vormgeven?

Wat kunnen gemeenten op lokaal niveau doen om duurzaam voedsel te bevorderen? Er zijn verschillende manieren, die we hier presenteren met inspiratie van de tien internationale voorbeelden. Natuurlijk is deze lijst niet volledig.

1. Het verbeelden van de thematiek via kunst en cultuur (Japan, Aylsham, Turijn)

Door het betrekken van kunstenaars, festivalmakers en andere creatieve geesten uit de stad kan een gemeente het thema voedsel en de samenhang met bredere thema's (zoals water in Japan, slow food in Turijn) verbeelden.

2. Informatie verstrekken over voeding en gezondheid (Rostock, Rotherham)

Via het faciliteren van initiatieven rond schoolmaaltijden, educatieve lessen en het inschakelen van koks en diëtisten kan voeding en gezondheid voor kinderen en volwassenen inzichtelijk gemaakt worden.

3. Het bundelen van acties en stakeholders rond de thema's (Vancouver, Malmo)

De overheid kan de acties van stakeholders bundelen rond thema's. Dit kan bijvoorbeeld via het instellen van een lokale voedselraad. Zo kan een gemeente de actieve lokale stakeholders verbinden die in de stad met het thema bezig zijn en op deze manier coördinatie en versterking van de activiteiten bevorderen. Een ander voorbeeld is Fair Trade waar de activiteiten van burgers zoals in Malmo actief worden ondersteund door de gemeente via een Fair Trade Office.

4. Het faciliteren en organiseren van festivals en activiteiten (Turijn)

Een gemeente kan duurzaam voedsel onderdeel maken van het lokale beleid, door festivals te faciliteren, ruimte te geven voor het organiseren van activiteiten en dit via promotie kenbaar te maken aan het publiek.

5. Agenderen van de ethiek rond consumptie (Malmö, Richmond)

Onderwerpen als ethiek van voedselconsumptie en solidariteit wereldwijd kan een gemeente agenderen en ondersteunen (wat in Nederland ook als veel gebeurt in verband met millennium gemeentedoelstellingen). Ook kan een gemeente het voorbeeld geven door voor de eigen stadsdiensten richtlijnen op te stellen voor de inkoop (duurzaam aankoopbeleid).

6. Ontwikkelen van een actief voedselafvalbeleid (Aylsham, Portland)

Recycling en Cradle to Cradle uitgangspunten kunnen in gemeentelijk beleid rond voedsel expliciet gemaakt worden waarbij de participatie van burgers voorop staat. Het 'Small Grants Program' is een manier waarop lokale initiatieven voor vernieuwende projecten worden ondersteund. Een ander idee is het 'Master Recycler Program' waarbij vrijwilligers worden opgeleid om op wijkniveau voorlichting te geven over en plannen te maken voor afvalverwerking en afvalpreventie.

7. Wetgeving voor het aanwijzen van geschikte gronden voor landbouwproductie en stadslandbouw (Portland, Wenen, Almere)

Gemeentes met eigen gronden kunnen deze gronden bestemmen voor duurzame stadslandbouw. Ook kunnen gronden beschermd worden als boerengronden in de ruimtelijke bestemming.

2. Ruimte bieden aan maatschappelijke initiatieven.

Voedsel kan worden ingezet om duurzaam regionaal beleid te maken. Het is hierbij van groot belang om de verschillende actoren te betrekken. De gemeentes uit de voorbeelden gaan vaak hand in hand met maatschappelijke organisaties aan de slag die met al met duurzaam voedsel bezig zijn. Voedsel wordt daarmee een beleidsbenadering om op een vooruitstrevende manier naar de publieke invulling van beleid te kijken.

De lokale overheden in de voorbeelden voeren vaak een beleid dat volgend is op lokale maatschappelijke bewegingen. Als zelfstandig onderwerp staat de voedselvoorziening in de meeste steden (nog) niet hoog op de lokale agenda. Het onderwerp behoort bijvoorbeeld vrijwel nergens (Aylsham uitgezonderd) tot de topics die de burgers krijgen aangeboden wanneer ze de website van de gemeente openen. Daar prijken onderwerpen

waar de gemeente zelf een actief beleid voert. Dat zijn vaak onderwerpen met een duidelijker publiek karakter, zoals gezondheidzorg, educatie en de zorg voor het milieu. Voedselvoorziening wordt toch voor een groot gedeelte aan de markt overgelaten en daar waar er publieke issues zijn, zoals voedselveiligheid, worden die meestal bovenlokaal geregeld.

3. Kennis gewenst over voedselzekerheid op de lange termijn

In deze deskstudie werd duidelijk dat wereldwijd er, vooral in Amerikaanse steden, problemen zijn met de distributie van voedsel die het best lokaal kunnen worden aangepakt. Ook komt het op een betere manier benutten van de vruchtbaarheid van gronden lokaal meer op de agenda. In Noorwegen wordt bijvoorbeeld het proces van 'soil sealing' uiterst serieus genomen. Soil sealing is het proces waarbij bodems verloren gaan voor voedselproductie omdat er huizen, wegen of andere infrastructurele werken op worden gebouwd. Dit onderwerp is belangrijk omdat de Noorse landbouw per hoofd van de bevolking bijvoorbeeld beduidend minder energetische waarde produceert dan de landbouwsector in het dichtbevolkte Nederland.

De vraag of gemeentes voedselbeleid moeten maken wordt (verwachten wij) in de toekomst meer urgent als vaker blijkt dat de markt lang niet in alle opzichten optimaal functioneert, dat steden kwetsbaar zijn als het gaat om hun voedselvoorziening en dat de afhankelijkheid van het eigen achterland wellicht groter is dan menigene denkt.

Kennis over de situatie met betrekking tot voedselzekerheid voor de steden op langere termijn in relatie tot een aantal ontwikkelingen op globale schaal is gebrekkig, zeker op lokaal niveau. De aanbeveling is om aanzienlijk meer inspanningen te verrichten op het in kaart brengen van die situatie.

4. Het integraal verbinden van opgaven rond het thema voedsel

Het thema voedsel is een vliegwieltje, een integraal concept waar diverse problemen in samenkomen. Voedsel integreert een scala aan onderwerpen en doelstellingen. Het antwoord op deze complexiteit wordt zoals we in de voorbeelden zien specifiek per stad of gemeente ingevuld. De lokale manier van omgaan met voedsel wordt ook bepaald door culturele tradities, voedselproblemen en de aard van de lokale landbouw.

Het thema voedsel omvat ook een verschuiving in het denken over beleid. Het is een onderwerp waarbij in plaats van sectoraal denken en handelen gemeentes een integrale en territoriale manier van denken ontwikkelen. Met andere woorden, met het onderwerp voedsel kan je niet om mensen, bodem, water, klimaat, producten, milieu, kunst en andere thema's heen. Verbinden van deze thema's is dan de uitdaging. De Food Policy

Councils die tien jaar ervaring hebben met het ontwikkelen van synergie kunnen een voorbeeld hierin zijn.

Bijlagen

Bijlage 1. Overzicht relevante websites per stad

Rostock

<http://www.regionen-mit-peb.de/topic/8.peb.html>
<http://www.regionen-mit-peb.de/article/87.24-04-2009-rostock-mit-peb.html>
<http://www.kleingarten-hro.de/>
<http://www.foodvision.gov.uk/>
<http://www.foodvision.gov.uk/pages/food-for-thought>
<http://www.groundworkgreaternottingham.org.uk/fig/links/default.html>
<http://www.frac.org/>
<http://www.cfpa.net/>
<http://fooddesert.net/>
<http://www.publichealthlaw.net/Zoning%20City%20Planners%20Guide.pdf>
<http://www.foodbankscanada.ca/documents/HungerCount2009NOV16.pdf>
<http://perthfoodbank.com/>

Malmo

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Fairtrade_settlements
http://www.fairtrade.org.uk/get_involved/campaigns/fairtrade_towns/default.aspx
<http://www.malmo.se/English/Sustainable-City-Development/Education-and-Fairtrade.html>
<http://www.eukn.org/eukn/>
<http://www.eukn.org/urbanmatrix/>
<http://www.eurocities.eu/main.php>
http://en.wikipedia.org/wiki/European_Fair_Trade_Association

Turijn

<http://www.comune.torino.it/>
http://www.citymayors.com/mayors/turin_mayor.html
<http://www.slowfood.com/>
<http://www.terramadre.info/pagine/welcome.lasso?n=en>
<http://www.earthmarkets.net/network/bologna>

Aylsham

<http://aylshamtc.norfolkparishes.gov.uk/>
Cittaslow
<http://www.cittaslow.net/>

Rotherham

<http://www.jamieoliver.com/school-dinners>
<http://www.jamieoliver.com/campaigns/>
<http://www.rotherham.gov.uk/graphics>
http://www.rotherham.gov.uk/graphics/YourCouncil/Beleid+Research+and+Community+Engagement/_Sustainable+Development.htm
<http://www.independent.co.uk/news/education/schools/childs-play-why-cooking-should-be-on-the-primary-school-menu-1676100.html>

ALTERRA

WAGENINGEN UR

<http://www.helium.com/items/1102954-how-to-minimize-food-waste>

<http://www.aid.de/>

<http://www.evb-online.de/>

http://www.cienciaviva.pt/projectos/pollen/livroEN_pollen.pdf

<http://www.lifescapeyourlandscape.org/>

<http://www.mainaepfelhauslohrberg.de/> (Frankfurt)

<http://www.foodnetwork.com/chefs/index.html>

<http://www.kitchengardenfoundation.org.au/>

<http://cookingupastory.com/tag/farm-to-school>

Portland

<http://www.portlandonline.com/bps/index.cfm?c=42290>

<http://www.masterrecycler.org/>

<http://www.foodsecurity.org/>

<http://www.foodsecurity.org/FPC/index.html>

<http://www.foodsecurity.org/funding.html>

<http://www.foodsecurity.org/programs.html>

<http://www.foodsecurity.org/pubs.html>

<http://www.whyhunger.org/programs/fslc/topics/land-use-planning/suggested-reading.html>

http://www.oregonlive.com/health/index.ssf/2008/11/living_in_a_food_desert.html

http://www.citymayors.com/environment/us_greencities.html

<http://www.slowfoodportland.org/sfp/>

<http://www.ecotrust.org/foodfarms/>

<http://portlandcsa.org/>

<http://www.growing-gardens.org/>

<http://www.oregonfoodbank.org/>

<http://www.lanefood.org/home.php>

<http://www.oregonfarmersmarkets.org/>

Richmond

<http://www.richmond.ca/services/Sustainable/towards/citydoing.htm>

<http://www.rcsac.ca/>

http://www.richmondfruittree.com/about_us.html

<http://www.kwantlen.ca/ish/RFS.html>

http://www.richmond.ca/__shared/assets/CO_120808_Item_721746.pdf

http://www.alc.gov.bc.ca/application_Status/38099/Correspondence/Garden%20City%20Lands%20Coalition9.pdf

<http://www.richmondprc.org/blog/>

<http://www.richmondfoodbank.org/>

http://www.phabc.org/modules.php?name=Calendarfs&op=view&eid=43&NSNST_Flood=d4cec b1b1b51137caad366c91b690be4

http://www.phabc.org/modules.php?name=Food_Security&NSNST_Flood=6f6492630e7b573c9 f878a0ff86210c6

<http://www.phabc.org/modules.php?name=Farmtoschool>

http://www.phabc.org/modules.php?name=Food_Security

http://www.smartfund.ca/current_cfai.htm

<http://richmondfoodsecurity.org/>

ALTERRA

WAGENINGEN UR

<http://richmondfoodsecure.blogspot.com/>

http://www.alc.gov.bc.ca/application_Status/38099/Correspondence/Garden%20City%20Lands%20Coalition9.pdf

Wenen

<http://gesundheit.fsw.at/ernaehrung/>

<http://www.wien.gv.at/wirtschaft/marktamt/index.html>

<http://www.wien.gv.at/umweltschutz/nachhaltigkeit/fussabdruck/index.html> (informatie over ecologische footprint)

<http://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/landwirtschaft/gaertner.htm>

<http://www.wien.gv.at/umwelt/wald/landwirtschaftsbetrieb/index.html>

<http://www.wien.gv.at/umwelt/wasserrecht/landwirtschaftsbericht09.html>

<http://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/landwirtschaft/zukunft.htm>

<http://www.wien.gv.at/umweltschutz/luft/landwirtschaft.html> (landbouw en fijnstof)

<http://www.wien.gv.at/umwelt/natuerlich/europaeisches-netzwerk.html> (genteelvrije regio)

<http://www.wien.gv.at/umwelt/ma48/beratung/muelltrennung/biogener-abfall/wiener-biokreislauf.html> (verwerking biomassa)

<http://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/04/01/03/01.htm> (kleingarten)

<http://www.kleingaertner.at/>

<http://www.lk-wien.at/>

<http://nercrd.psu.edu/LocValAg/CommBasedAg.pdf>

<http://www.cityfarmer.org/comutybased.html>

<http://www.landstewardshipproject.org/csa.html> (Minnesota)

http://en.wikipedia.org/wiki/Community-supported_agriculture

<http://www.frenchgardening.com/visitez.html?pid=3205215148201104>

http://www.hort.net/lists/community_garden/dec00/msg00087.html

<http://www.communitygarden.org/docs/newsletters/ACGA%20NewsletterSpring07final.pdf>

<http://www.umweltschulen.de/links/bauspiellinks.html>

<http://www.bdja.org/>

<http://www.cityfarms.org/>

<http://stcloudcommunitygardensnetwork.wordpress.com/>

Kinsale

<http://www.proutinstitute.org/mediaandresources.html>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Permaculture>

<http://corkfoodweb.ning.com/>

<http://www.transitiontownkinsale.org/partners/tidytowns.html>

Chiran+Kawanabe+Kaseda+Kinpo

http://greenmuseum.org/content/work_index/img_id-500__prev_size-0__artist_id-91__work_id-127.html

<http://www33.ocn.ne.jp/~waters/99Manosegawa/EkidenE.html>

http://greenmuseum.org/calendar_index.php

http://www.greenmuseum.org/generic_content.php?ct_id=221

<http://www.seen-unseen.com/flash/>

http://www.greenmuseum.org/generic_content.php?ct_id=217

<http://www.communityarts.net/archivefiles/environment/index.php>

http://www.tate.org.uk/modern/building/garden/pdf/community_garden_almanac.pdf

<http://www.thethinkingblog.com/2008/01/foodscape-food-art-feast-frenzy.html>

Bijlage 2. Zoekproces

In deze bijlage verantwoorden we ons zoekproces. Het zoekproces bestond uit drie fasen die we hieronder beschrijven. De eerste fase is het ontwikkelen van de groslijst, de tweede fase is een verdere selectie op basis van thema's en de derde fase is de afronding

Fase 1 Opzet van het onderzoek, formuleren zoektermen, maken van de groslijst

Deze fase bestaat uit het ontwikkelen van de opzet van het onderzoek, het formuleren van de zoektermen, het maken van de groslijst. Het vinden van steden die 'iets' aan voedselpolitiek doen gaat relatief snel. De meest efficiënte manier van zoeken is via google. Gebruik makend van de links die ons zijn aangereikt vanuit literatuur en contacten zijn we eerst zoektermen gaan formuleren:

Food miles
Health Beleid and food
Disposal and food
Transition towns and food, verbinding met energie
Slow food city
Food security
Food and climate
Educatie and food
Culture and Food
City agriculture
Solidariteit en Voedsel: millenium gemeentes in het buitenland?
Partnerschappen met steden in ontwikkelingslanden
Partnerschap mondiaal rond een thema
Feeding the city
City farming: Urban Agriculture

Via deze zoektermen kom je al snel uit bij tientallen, zo niet honderden steden die 'iets' met voedselpolitiek doen. De veelheid aan links maakt het wel lastig om er heldere lijnen uit te halen, maar in de loop van het proces beginnen zich toch hoofdlijnen af te tekenen, waarbij een aantal steden via verschillende aanvliegroutes telkens weer opduikt. Het blijkt vooral te gaan om Amerikaanse en Canadese steden met een Food Policy Council, of om Europese steden die zijn aangesloten bij de slow food movement. Wereldwijde of nationale netwerken die zich richten op één van de voor deze studie gekozen thema's zijn

in de regel dus snel gevonden. Via deze lijn kunnen vervolgens de aangesloten steden ook snel worden gevonden.

Fase 2 Invullen van de cases

De tweede fase behelst het uitvinden wat een aantal van deze zo op het oog veelbelovende cases nu werkelijk te bieden heeft. Deze selectie op basis van een beoordeling van innovatieve ideeën en compleetheid van het beleid is veel tijdrovender. De kennis bij enkele buitenlandse collega's (academici) heeft in achterhoofd meegespeeld, o.a. Brian Thomas Oles, die ons al eens uitgebreid over Portland heeft verteld. Daarbij bleek het niet heel erg moeilijk om steden met focus op één van de specifieke thema's te vinden (zoeken via trefwoorden levert altijd wat op).

Fase 3 Afronding en verslaglegging

De derde fase is de afronding en de eindverslaglegging, waarbij naar aanvullende / nog ontbrekende gegevens wordt gezocht, bijvoorbeeld hoeveelheid budget, ook op basis van commentaar van de opdrachtgever. Niet bij alle steden zijn deze gegevens te vinden via deze quick scan. Om alle details te krijgen zal er eventueel ook contact opgenomen moeten worden met informanten uit de steden zelf. Dit is voor dit project echter te tijdrovend.